

NACIONALIZMUS

Vannak korok, amikor a lázas szellemi tevékenység az emberek életviszonyainak átfogó változásakor elkerülhetetlenül szenvedéssel párosul. Ilyenkor az elmélkedés és a képzelet tehetségével megáldott emberek egy ideális társadalomról való elmélkedésben keresik az orvosságot, vagy legalább a vigaszt, a gyakorlatban legyőzhetetlennek bizonyult nehézségekre. A költészet mindmáig ragaszkodik ahhoz a gondolathoz, hogy a világ valamely térben vagy időben távoli pontján, a nyugati szigeteken vagy Arkádiában, él egy ártatlan és sorsával elégedett nép, amely mentes a civilizált élet minden romlottságától és nyűgétől, és valóra váltotta az aranykorról szóló legendákat. A költők feladata persze koronként nem sokat változik, és ideális világuk jellegzetességei is hasonlóak; amikor azonban filozófusok próbálják – képzeletbeli államokat tervezve – inteni vagy reformálni az emberiséget, céljuk sokkal határozottabb és közvetlenebb, köztársaságuk pedig nem csupán modell, de a satíra eszköze is. Platón és Plótinosz, Morus és Campanella azokból az építőanyagokból alkották meg tetszetős társadalmaikat, amelyek a létező társadalmak épületéből kimaradtak. Őket épp ezek a hiányosságok inspirálták. Az Állam, Utópia és a Napállam eszméje lázadást jelentett a dolgok azon rendje ellen, melyet a szerzők tapasztalatból tanultak meg elítélni, s amelynek hibái miatt keresték ők az ellenkező végletben a megoldást. De a filozófusok minden különösebb hatás nélkül maradtak, és az irodalomtörténetből soha nem léptek át a politikátörténetbe. Ahhoz ugyanis, hogy egy politikai eszme az emberiség nagy tömegei fölött hatalomra tegyen szert, többre van szükség az elégedetlen elmélet leleményességénél. Egy filozófus rendszere a gyakorlatban csak kisszámú fanatikus állampolgári hűségére

lehet hatással, nem egész népekére; és noha az elnyomás miatt ismételen ki-kitörnek erőszakos felkelések, ezek leginkább egy fájdalomtól szenvedő ember vonaglásához hasonlíthatóak, mert hiányzik belőlük az alaposan átgondolt szándék és a megújulás gyakorlati terve, ha a meglévő hibák észleléséhez nem társul a boldogság újfajta fel-fogása.

Jól példázza ezt a vallás története. Van egy alapvető különbség a késő középkori szekták és a protestantizmus között, amely fontosabb azoknál az analógiáknál, amelyeket a reformáció előfutárainak tekintett rendszerek mutatnak, és amely elegendő magyarázatot ad az utóbbinak a többi mozgalomhoz viszonyított vitalitására. Míg Wycliffe és Husz csak a katolikus tanítás bizonyos elemeivel helyezkedett szembe, Luther az egyház autoritását teljes egészében tagadta, olyan függetlenséggel ajándékozva meg az egyéni lelkiismeretet, amely – s ez előrelátható volt – kompromisszumot nem ismerő ellenálláshoz vezetett. Hasonló különbséget figyelhetünk meg egyfelől a németalföldi felkelés, az angol polgárháború, az amerikai függetlenségi háború, vagy a brabanti felkelés, másfelől a francia forradalom között. 1789 előtt a lázadásokat konkrét sérelmek váltották ki, és határozott panaszokkal, valamint olyan elvekre történő hivatkozással indokolták őket, melyeket minden ember elismert.

A viták során néha új elméletek is felbukkantak, de ezek véletlenszerűek voltak, és az önkényuralom elleni legfőbb érv továbbra is az ősi törvényekhez való ragaszkodás maradt. A francia forradalommal beállt változás lényege, hogy a társadalom mint olyan mindig is létező hiányosságai és igazságtalanságai által kiváltott indulatok újból és újból energikus erőkként törnek felszínre a civilizált világban. Spontán és agresszív erők ezek, nincs szükségük sem prófétákra, hogy hirdessék, sem bajnokokra, hogy képviseljék őket; népszerűek, ésszerűtlenek és majdhogynem ellenállhatatlanok. A forradalom hozta ezt a változást, részben doktrínái, részben az események közvetett hatása révén. Megtanította az embereket arra, hogy a jog legfőbb kritériumának saját vágyaikat és aka-

ratukat tekintsék. A hatalmi viszonyok gyors váltakozása – melynek során minden párt sorra a tömegek támogatásának megnyerésére törekedett, gondolván, a tömeg a siker legfőbb letéteményese – hozzászoktatta a tömeget ahhoz, hogy önkényesen és engedetlenül járjon el. Annyi kormány bukása, s a területek oly gyakori újraosztása minden egyezséget megfosztott a kikezdetlenség méltóságától. Hagyomány és preskripció megszűntek a hatalom védőbástyái lenni; azok az intézkedések, amelyek a forradalmakhoz, a háborús győzelmekhez és a békeszerződésekhez kapcsolódtak, egyformán figyelmen kívül hagyták a történelmi jogokat. A kötelesség ugyanis nehezen választható el a jortól, és a nemzetek megtagadják az engedelmisséget azokkal a törvényekkel szemben, melyek védelmet nyújtani nem képesek.

A világ illetén állapotában elmélet és cselekvés szorosan összefügg, és a gyakorlat hiányosságai könnyen vezetnek a létezővel ellentétes rendszerek születéséhez. A szabad akarat birodalmában a természetes fejlődés szabályszerűségét az ellentétek harca tartja fenn. Az ellenhatás impulzusa az embert gyakran egyik végletből a másikba taszítja. Egy messzi, ideális cél elérésére irányuló törekvés, mely a képzeletet nagyszerűségével, az értelmet egyszerűségével ejti foglyul, olyan energiát ébreszt, melyet nem tudna kiváltani egy racionális, lehetséges cél, amit sok, egymással ellentétes igény korlátoz, és amely ezért csak arra törekszik, ami ésszerű, praktikus és igazságos. Az egyik véglet vagy túlzás a másikat igazítja helyre, és a tömegek esetében a hiba is az igazsághoz visz közelebb, azáltal, hogy egy vele ellentétes hibát egyensúlyoz ki. A keveseknek nincs ereje ahhoz, hogy segítség nélkül nagy változásokat tudjanak végrehajtani; a sokaságnak viszont nincs hozzá bölcsessége, hogy a tiszta igazságot válassza vezérlőelvül. Ahol a betegség sokféle, egymástól eltérő alakban támad, ott nincs egyetlen meghatározható ellen-szer, amely mindenkinek a baját orvosolná. Egy olyan tömeget, amelyik sok és különféle panaszra keres gyógyírt, mindenre alkalmazható orvosságot, amely megannyi különleges helyzetben is hatna, csak egy elvont eszme, vagy

egy ideális állapot vonzereje egyesíthet a közös cselekvés idejére. Ezért van az, hogy olyan hamis elvek, amelyek magukba ötvözik az emberiség elítélendő' és igazságos törekvéseit, a nemzetek társadalmi életének normális és szükséges alkotóelemeivé válhatnak.

Az ilyenfajta elméletek mindaddig jogosak, amíg határozott és világosan körülírt gondok leküzdésére szolgálnak. Ellenzéki helyzetben hasznosak, figyelmeztetésként vagy fenyegetésképp, a létező dolgok megváltoztatását segítő, és arra, hogy a rossz tudatát ébrentartsák. Nem szolgálhatnak azonban a civil társadalom újjáépítésének eszközeként, ahogy az orvosság sem szolgálhat étékül; de sikerrel befolyásolhatják azt, megmutatván azt az irányt, ha nem is a mértéket, amelyet a reformnak követnie kell. A dolgok azon rendjét opponálják, amely az uralkodó osztályok önző és erőszakos hatalmi visszaélései nyomán alakult ki azáltal, hogy a világ természetes fejlődését mesterségesen visszaszorították, s amely híján van bármifajta ideális elemnek vagy morális célnak. A gyakorlati túlzások abban különböznek az elmélet szélsőségeitől, amelyeket kiváltak, hogy önkényesek és erőszakosak, míg az utóbbiak, noha azok is forradalmiak, ugyanakkor javító szándékúak is. Az egyik esetben a jogsértés szándékos, a másokban elkerülhetetlen. Általános jellemvonása ez annak a küzdelemnek, amely a fennálló rend és a legitimitációját tagadó lázító elméletek között folyik. Három fontosabb ilyenfajta elmélet van, amely vitatja a hatalom-, a tulajdon- és a területi elosztás adott módját, és ennek megfelelően az arisztokráciát, a középosztályt, illetve a birodalmi uralkodási formát támadja. Ezek: az egyenlőség, a kommunizmus és a nacionalizmus elmélete. Noha közös forrásból fakadtak, rokon bűnöket támadnak, és sok szállal kapcsolódnak egymáshoz, nem egyszerre születtek meg. Rousseau hirdette meg az elsőt, Babeuf a másodikat, Mazzini a harmadikat. Megjelenését tekintve a harmadik a legújabb, jelenleg is ez a legvonzóbb, és jövőendő hatalmát illetőleg is a legígéretesebb.

A régi európai rendszerben a nemzetek jogait sem a kormányok nem ismerték el, sem a nép nem követelte.

Az uralkodó családok érdeke döntötte el a határokat, nem a nemzeteké; a nép vágyait az igazgatásban általában teljesen figyelmen kívül hagyták. Ahol minden szabadságot elnyomtak, a nemzeti függetlenség igényét szükségszerűen elhanyagolták, és Fénelon szavaival egy hercegű egy-egy királyságot tartott kelengyéjében. A 18. században a kontinens belenyugodott a területi jogok illetén semmibevételebe, hisz az abszolutizmus hívei csak az állammal törődtek, a liberálisok pedig csak az egyénnel. A kor népszerű elméleteiben az egyháznak, a nemeseknek és a nemzetnek nem volt helye; s ez utóbbiak sem alkottak elméletet a maguk védelmére, hisz nyíltan nem támadta őket senki. Az arisztokrácia megőrizte kiváltságait, az egyház tulajdonát; és a dinasztikus érdek, bár elnyomta a nemzetek természetes hajlandóságait, s függetlenségüket is romba döntötte, integritásukat végig megőrizte. A nemzeti érzület Akhillesz-sarka sértetlen maradt. Ha egy uralkodót megfosztanak öröklött koronájától, és elfoglalják birtokait azt minden királyságra nézve kártékonynak tartották volna. Ez veszélyes példát szolgáltatott volna az alattvalóknak, hisz megfosztotta volna a királyt méltósága támadhatatlanságától. Háború idején, mivel nemzeti ügy nem forgott kockán, senki sem próbálta a nemzeti érzületet felkorbácsolni. Az uralkodók egymás iránti udvariassága egyenes arányban állt az alacsonyabb rendek iránti megvetésükkel. Ellenséges hadseregek parancsnokai szívélyes üdvözléseket váltottak; elkéseredettségnek vagy izgalomnak nyoma sem volt; a csatákat parádéhoz illő pompával és rettentő önérzetesen vívták. A háború művészete lassú és tudós játékká vált. A monarchiákat nem csak az érdekek természetes közössége kötötte össze, de a családi szövetségek is. Néha egy házassági szerződés egy végeérhetetlen háború kezdetét jelezte, míg a családi kapcsolatok gyakran szabtak gátat az ambícióknak. Miután 1648-ban lejárt a vallásháborúk kora, már csak olyan háborúkat vívtak, melyeknek kiváltó oka örökség vagy gyarmat volt, vagy olyan országok ellen hadakoztak, amelyeket egyébként kormányzási rendszerük kivont a dinasztikus államok közös törvényei alól, és

amelyek e tény nemcsak védtelenné, de ellenszenvessé is tett. Anglia és Hollandia volt ez a két ország, míg Hollandia meg nem szűnt köztársaság lenni, s míg Angliában az 1745-ös jakobita felkelés legyőzésével be nem fejeződött a koronáért vívott küzdelem. Egy ország azonban továbbra is kivétel maradt; volt egy király, aki nem nyert bebocsátást a királyok közösségébe.

Lengyelország nem rendelkezett a stabilitás azon garanciáival, amelyek a dinasztikus kapcsolatokra és a legitimitás elvére épültek mindenütt, ahol házassággal vagy örökséggel lehetett koronára szert tenni. A dinasztikus abszolútizmus korszakában az a király, akinek ereiben nem folyt királyi vér, s a nemzet által adományozott korona, rendellenességnek, mi több, gyalázatnak számított. Az ilyen országot intézményeinek természete zárta ki az európai rendszerből. Olyan vágyat gerjesztett, amit lehetlenség volt kielégíteni. Nem adott Európa uralkodóházainak semmiféle reményt, hogy állandóan erősíthetik pozícióikat az uralkodóival való házasságok révén, vagy hogy hagyaték formájában vagy örökösödés által megszerezhetnék a trónt. A Habsburgok a francia Bourbonokkal küzdöttek Spanyolország és az Indiák birtoklásáért, Itáliáért a spanyol Bourbonokkal, a birodalomért a Wittelsbach-házzal, Sziléziáért a Hohenzollern dinasztiával. Itália és Németország területének feléért rivális házak háborúztak. De egyikőjük sem reménykedhetett abban, hogy vereségeiért a kárpótlást, vagy hatalma növekedését egy olyan országban találja meg, ahol házasság és származás nem számított jogos trónigénynek. Ahol nem tudtak tartósan örökölni, ott minden választáson intrikák révén próbálták megszerezni a győzelmet. A szomszédok, miután kiversengték magukat, ki-ki saját hívét támogatva jelöltként, végül megfelelő eszközt találtak a lengyel állam végső felszámolására. A keresztény hatalmak mindaddig egyetlen nemzetet sem fosztottak meg politikai létezésé lehetőségétől, és bármennyire is semmibe vették a nemzeti érdekeket és vonzódásokat, annyi gondot mindig fordítottak a bűnök leplezésére, hogy a törvényeket képmutató módon kiforgatták. De Lengyelország felosztása a

leplezetlen erőszak megnyilvánulása volt, elkövetői nemcsak a nép érzelmeivel, de az államjoggal is nyíltan szembeálltak. A modern történelem során először történt meg, hogy egy nagy államot elnyomtak, és egy egész nemzetet felosztottak az ellenségei.

Ez a híres lépés, a régi abszolutizmus legforradalmibb tette, ébresztette fel Európában a nacionalizmus elméletét, azzal, hogy egy ki nem mondott jogot nyílt törekvéssé, egy természetes érzelmet politikai követeléssé alakított. „Egyetlen bölcs vagy becsületes ember sem” – írta Edmund Burke – „érthet egyet ezzel a tettel, és nem gondolhat rá anélkül, hogy belássa: egyszer még nagy szerencsétlenség forrása lesz ez minden ország számára.”¹ Ettől kezdve volt egy nemzet, amely állammá egyesítését követelte – mintha egy lélek lett volna, mely testet keresve vándorol, hogy újra kezdhesse életét; és most először hangzott föl a kiáltás, hogy az államok elrendeződése igazságtalan, hogy határaik természetellenesek, és hogy egy teljes népet fosztottak meg attól a jogától, hogy független közösséget alkosson. Mire az ellenfelek mindent elsöprő tekintélyével szemben ezt hatékonyan meg lehetett fogalmazni, mire az ország utolsó felosztását követően a lengyelek elegendő energiát gyűjtöttek ahhoz, hogy legyőzzék a hosszas alávetettség megszokását, és azt a közmegvetést, amelyet Lengyelország egykori zűrzavaros állapotaival vívott ki, addigra a régi európai rendszer már romokban hevert, és helyén egy új világ körvonalai bontakoztak ki.

Két-ellenfele volt annak a régifajta despotikus politikának, amelynek a lengyelek áldozatul estek – az angol szabadság szelleme, és a francia királyságot saját fegyvereivel leromboló forradalom doktrínái. Ezek kétféleképp, egymással is ellentétes módon cáfolták azt az elméletet, hogy a nemzeteknek nincsenek kollektív jogai. Korunkban a nacionalizmus elmélete nemcsak a forradalom leghasznosabb segédeszköze, de az utolsó három év mozgá-

¹ *Observations on the Conduct of the Minority* (Észrevételek a kisebbség viselkedéséről). *Works*. V. köt. 112. o.

mainak valóságos tartalma is. Forradalom és nacionalizmus szövetsége azonban újabb fejlemény, az első francia forradalom idején még elképzelhetetlen volt. A nacionalizmus modern elmélete részben a forradalom törvényszerű konzekvenciájaként, részben ellenhatásaként jött létre. Ahogyan azt a rendszert, amely a nemzeti különbségek figyelembevételétől eltekintett, kétféle liberalizmus, a francia és az angol típusú opponálta, úgy az a rendszer, mely a liberalizmusra épít, két különböző forrásból eredhet, és vagy 1688, vagy 1789 örököse. Amikor a francia nép felszámolta a fennálló hatóságokat, és saját urának kiáltotta ki magát, Franciaország a felbomlás fenyegető rémével nézett szembe: mert a közakaratot nehéz megérteni, és nem könnyű egyetértését kivívni. „A törvények” – mondta Vergniaud, a király ítéletének vitáján – „csak addig kötelezőek, amíg a nép valószínű akaratát fejezik ki; a népet megilleti a jog egyetérteni azokkal, vagy elutasítani azokat. A nemzeti képviselőlet művének, a törvénynek meg kell szűnnie abban a pillanatban, ahogy a nép kinyilvánítja ilyen irányú kívánságát.” Ez a doktrína természetes elemeire bontotta a társadalmat, és azzal fenyegette az országot, hogy ahány közösségből áll, annyi köztársaságra szakad. Mert az igazi republikanizmus vezérelve az önkormányzat, melynek az egészben és a részekben egyaránt meg kell valósulnia. Egy nagy kiterjedésű országban ez az elv csak a különböző független közösségek egyetlen konföderációba való egyesülése révén győzedelmeskedhet, mint Görögországban, Svájcban, Hollandiában és Amerikában; ezért ha egy nagy köztársaság nem a föderális elvet követi, annak nem lehet más eredménye, mint egyetlen város kormányzása, ahogy azt Róma és Párizs, vagy kisebb mértékben Athén, Bern és Amszterdam példája mutatja; más szóval egy nagy demokráciának az egység érdekében föl kell áldoznia az önkormányzást, illetve csak a föderalizmus által tudja megmenteni azt.

A történelmi Franciaország egybeesett a francia állammal, amely századok során alakult ki. A régi uralkodó hatalmat megdöntötték. A helyi hatalomra viszolygással

és félelemmel tekintettek. Az új központi hatalmat az egység újfajta felfogására kellett alapítani. A társadalom eszményéül szolgáló természeti állapotot tették meg a nemzet alapjává; a hagyomány helyébe a származást helyezték, és a francia népet fizikai képződménynek tekintették; nem történelmi, hanem etnológiai egységnek. Egy olyan egység meglétét feltételezték, mely független a képviselettől és a kormányzattól, teljesen független a múlttól, és amely bármely pillanatban képes véleményének hangot adni, illetve azt megváltoztatni.

Sieyés szavaival szólva nem Franciaországba, hanem valamilyen ismeretlen országba jutott a nemzet. A központi hatalom csak annyiban volt a hatalom birtokosa, amennyiben a köznek engedelmeskedett, számára sem volt megengedett az általános érülettől való eltérés. A közérület, melynek saját akaratot tulajdonítottak, az Egy és Oszthatatlan Köztársaság eszméjében testesült meg. Ez az elnevezés arra utalt, hogy a rész nem beszélhet vagy cselekedhet az egész nevében, hogy van egy hatalom, mely az Állam fölött áll, mely megkülönböztethető, sőt független annak tagjaitól; vagyis a történelem során először fejezte ki egy elvont nemzet eszményét. Ily módon a múlt hatalmától megszabadult népfelség eszméje egy, a történelem politikai hatásától független nemzet eszméjét segítette világra. Az állam és a múlt autoritásának visszautasításából született. A francia királyság mind földrajzilag, mind politikailag események hosszú sorának eredményeként jött létre, és ugyanazok a hatások határozták meg területét is, mint amelyek az államot megteremtették. A forradalom éppúgy szembehelyezkedett azokkal az erőkkel és intézményekkel, amelyeknek Franciaország határait köszönhette, mint azokkal, amelyektől kormányát kapta. A nemzeti történelem minden kitörölhető nyomát és relikviáját gondosan megsemmisítették: a közigazgatási rendszert, az ország fizikai felosztását, a társadalmi osztályokat, a testületeket és társaságokat, a súlyokat és más mértékegységeket, a naptárat. Franciaországot többé nem kötötték azok a korlátok, melyek a történelem átkos örökségeként származtak rá, s melyeket

most károsnak ítélte; lehetősége nyílt arra, hogy csak azokat ismerje el, melyeket természetesnek vélt. A nemzet meghatározását is az anyagi világból kölcsönözte, és annak érdekében, hogy a területi veszteséget elkerülje, ez a meghatározás absztrakcióból fikcióvá lépett elő.

A mozgalom etnologikus jellegében benne rejlett a nemzeti elv. Innét ered az a közkeletű megfigyelés, hogy a forradalom gyakoribb katolikus, mint protestáns országokban. Valójában azt mondhatjuk, gyakoribb a latin, mint a germán világban, hisz részben olyan nemzeti indítékkal függ össze, mely csak ott jelenik meg, ahol érezhetően jelen van egy száműzendő idegen elem, egy idegen birodalom nyoma. Nyugat-Európa két hódításon esett át: egyszer a rómaiak, egyszer pedig a germánok foglalták el, így kétszer kellett a betolakodók törvényeinek behódolnia. Mindkét alkalommal föllázadt a győztes faj ellen; a kétféle reakció pedig – miközben a kétféle hódítás természetének különbségét is magukon hordozták – osztozott a birodalmi szemléletben. A római köztársaság azon volt, hogy az alávetett nemzeteket homogén és engedelmes masszává gyúrja; de az a hatalomkoncentráció, amire a prokonzuli hatalom szert tett e folyamat során, megváltoztatta a köztársaság kormányzási módját is, és a provinciák Róma elleni lázadása hozzájárult a császárság megalapításához. A cézári rendszer addig soha nem látott szabadságot adott a provinciáknak és a polgári egyenlőség státusára emelte lakosaikat, így megszűnt a faj uralma más fajok felett, és az osztály uralma más osztályok felett. A császárság intézménye azért részesült olyan kedvező fogadtatásban, mert menedéknek látszott a római nép önhiúságával és kapzsiságával szemben; és legalábbis Galliában a Róma által terjesztett egyenlőségszeretet, nemesgyűlölet és a despotizmussal szembeni tolerancia a nemzeti karakter meghatározó vonásává vált. Azon nemzetek közül azonban, amelyeknek életerejét a szigorú köztársaság megtörte, egyetlenegy sem rendelkezett azokkal a feltételekkel, amelyek a függetlenséghez elengedhetetlenek, vagy egy új történelmi korszak megteremtéséhez hozzájárulhatnak. Az államszervező, a társada-

lom morális rendjét biztosító politikai képesség kimerült, és a keresztény egyházatyák hiába kerestek a romok közt legalább egyetlen nemzetet, melynek segítségével az egyház túlélhette volna Róma hanyatlását. E pusztuló világ számára a nemzeti élet szükséges új elemét a romboló ellenségek hozták. A barbárság árja egy időre elborította a világot, majd az ár leapadt; s amikor a civilizáció határkövei újra feltűnedeztek, kiderült, a talajt friss, termékeny réteg fedi, s hogy az ár jövendő államok és egy új társadalom csíráit vetette el. A vérátömlesztés után politikai érzék és energia is támadt, amit nyilvánvalóvá tett az új faj hatalma a régi fölött, s a lépcsőzetes szabadság rendszerének megalkotása. Az egyenlőség általános jogai helyett, melyeknek tényleges élvezete szükségszerűen a hatalomtól függ, azzal egyenesen arányos, az emberek jogait különböző feltételektől tették függővé, melyek közül az első a tulajdon megoszlása volt. A civil társadalom atomok formátlan kavargásából osztályokba rendeződött szervezetté alakult, és fokozatosan formát öltött a feudális rendszer.

A római megszállás alatt álló Gallia a Caesar és Klodvig közt eltelt öt évszázad során olyannyira magáévá tette az abszolút hatalom és a megkülönböztetés nélküli egyenlőség gondolatát, hogy a népet nehezen lehetett kibékíteni az új rendszerrel. A feudalizmus idegen import maradt, a feudális arisztokrácia idegen faj, és Franciaország köznépe mindkettő ellen a római jogtudományban és a korona árnyékában keresett menedéket. Az abszolút monarchiának – épp a demokrácia segítségével kibontakozó – fejlődése a francia történelemnek szinte egyetlen állandó jellegzetessége. A királyi hatalom, mely először feudális jellegű volt, vagyis a nagy vazallusok és a különböző kiváltságok erősen korlátozták, annál népszerűbb lett, minél abszolutisztikusabbá vált; s hogy az arisztokrácia megtörése, a köztes hatalmak felszámolása mennyire a nép óhaja volt, azt mutatja, hogy a trón bukása után a nép még energikusabban látott hozzá az elkezdett munka kiteljesítéséhez. A monarchiát, mely a 13. századtól a nemesség megzabolázásával volt elfoglalva, végül azért sö-

pörte el a demokrácia, mert túlságosan is sokat késlekedett, és nem volt hajlandó származását megtagadva végleg romba dönteni azt az osztályt, amelynek születését köszönhette. Mindazon jelenségek, melyek a francia forradalom különleges karakterét adják – az egyelőség követelése, a nemesség és a feudalizmus, valamint az ezekhez szorosan kötődő egyház gyűlölete, a pogány példákra való állandó hivatkozás, a monarchia eltiprása, az új törvénykönyv, a hagyománnyal való szakítás, és mindannak, ami a fajok keveredéséből és közös tevékenységéből fakadt, egy ideális rendszerrel való helyettesítése – mindez annak a reakciónak hétköznapi példatára, mely a frank invázióval szemben megnyilvánult. A királyságot nem gyűlölték annyira, mint az arisztokráciát, a privilégiumok ellen kevésbé lázadoztak, mint az önkény ellen; a királynak is sokkal inkább hatalma eredete, semmint az azzal való visszaélés miatt kellett elpusztulnia. A monarchia – még ha senki nem is ellenőrzi – népszerű lehetett Franciaországban, ha megszakította kapcsolatait az arisztokráciával, míg az a kísérlet, hogy helyreállítsák a trónt, s főnemességekkel korlátozzák és bástyázzák körül, megbukott, mert a támaszául szolgáló Ősi germán államalkotó elemek – az örökletes nemesség, a primogenitura és a privilégiumok – többé nem voltak elfogadhatóak. 1789 eszméinek lényege nem az abszolút hatalom korlátozása, hanem a köztes hatalmak eltörlése. Ezek a hatalmak és a belőlük élő osztályok a latin Európában barbár eredetűek; az a mozgalom, amely magát liberálisnak nevezi, lényegét tekintve nacionalista. Ha a szabadság lenne a célja, akkor azt az államtól elkülönült, független és erős hatalmak révén érhetné el, s például Anglia felé fordulna. De igazi célja az egyenlőség, s mint 1789-ben Franciaországban, erőfeszítései arra irányulnak, hogy a germán faj által meghonosított egyenlőtlenégeket megszüntesse. Ez az a cél, amelyet Itália és Spanyolország is osztott Franciaországgal, innét származik a latin nemzetek természetes szövetsége.

A mozgalom nemzeti jellegét a forradalmi vezérek eleinte nem ismerték fel. Szólamaik a nacionalizmus esz-

méjével épp ellentétesnek tüntek. Azt tanították, hogy bizonyos kormányzási elvek minden államra nézve abszolút érvényűek, elméletükben kiálltak az egyén korlátlan szabadsága és saját akaratának minden külső szükségszerűséggel vagy kényszerrel szembeni elsőbbsége mellett. Mindez szembenőően ellentmond a nacionalista elméletnek, amely szerint bizonyos természeti erőknek kellene meghatározniuk az állam karakterét, formáját és politikáját – így ott a szabadság helyére a végzetszerűség kerül. Ennek megfelelően a nemzeti érzület nem abból a forradalomból fejlődött ki, amelynek utóbb fontos alkotórészévé vált, hanem először épp az ellen nyilvánult meg, amikor a felszabadító törekvéseket elnyelte az uralomvágy, a köztársaságot pedig felváltotta a császárság. Napóleon egy új erőt segített világra, amikor Oroszországban a nemzetet támada meg, amikor Itáliában a nemzetet szabadította fel, Német- és Spanyolországban pedig a nemzettel szembeszegülve kormányzott. Ezen országok uralkodóit vagy lemondatta vagy elcsapta, és egy olyan közigazgatási rendszert vezetett be, mely eredetét, szellemét és eszközeit tekintve is francia volt. A nép természetesen ellene volt e változásoknak. A Napóleon ellen indított mozgalom népszerű volt és spontán támadt, hisz a nép saját uralkodói távol és tehetetlenek voltak; nemzeti is volt, hisz idegen intézmények ellen irányult. Tirolban, Spanyolországban és később Poroszországban a nép nem a kormánytól kapott indítást, hanem magától kerekedett föl, hogy kiűzze az idegen hadakat és Franciaország forradalmi eszméit. Az emberek a forradalom nemzeti jellegére kitörésekor még nem ébredtek rá, csak hódításait követően. Az a három dolog, amit a császárság a legnyíltabban nyomott el – a vallás, a nemzeti függetlenség és a politikai szabadság – rövid időre szövetségre lépett, hogy lehetővé tegye a Napóleon bukását hozó fölkelést. Ezen emlékezetes szövetség hatására a kontinensen olyan politikai szellem vált uralkodóvá, amely ragaszkodott a szabadsághoz és irtózott a forradalomtól, és arra törekedett, hogy a nemzet elsorvadt intézményeit helyreállítsa, fejlessze és megreformálja. Azok az emberek, akik ezeket

a gondolatokat meghirdették: Stein, Görres, Humboldt, Müller és de Maistre², éppoly ellenségesen viszonyultak a bonapartizmushoz, mint a régebbi kormányok abszolutizmusához, és leginkább azokhoz a nemzeti jogokhoz ragaszkodtak, amelyeket mindkettő bitorolt, és amelyeket a francia szupremácia megdöntésével reméltek visszaállítani. Azzal az üggyel, mely Waterloonál győzedelmeskedett, a forradalom barátai nem rokonszenveztek, mert ahhoz szoktak, hogy eszméikben Franciaország ügyével azonosuljanak. A Holland gróf vezette whigek Angliában, az Afrancessadók Spanyolországában, Murat hívei Itáliában és a Rajnai Szövetség zelótái, akik forradalmi érzületű patrióták voltak, sajnálták a francia hatalom bukását, és félelemmel tekintettek azokra az új s ismeretlen erőkre, amelyeket a felszabadító háború hívott életre, s amelyek éppoly fenyegetőnek tűntek a francia liberalizmusra nézve, mint a francia hódítókra.

De a restauráció semmibe vette a nemzeti és népi jogokra vonatkozó újonnan jelentkező igényeket. A kor liberálisai nem a nemzeti függetlenség, hanem a francia intézmények formájában megnyilvánuló szabadsággal voltak elfoglalva, és felhasználták a kormányok nemzetellenes törekvéseit. Ők éppannyira késznek mutatkoztak föl-

²Van néhány érdekes gondolat a nemzeti elvről de Maistre gróf *Állami irataiban*: „Először is, a nemzetek fontos szerepet töltenek be a világban, nem lehet őket semmibe venni, vagy legdrágább érzéseikben, érdekeikben, jólétükben megsérteni ... Márpedig a május 30-i szerződés teljesen tönkreteszi Savoyát; feldarabolja az oszthatatlant; három részre oszt egy szerencsétlen, 400.000 lelket számláló nemzetet, mely nyelvét, vallását, alkatát, meggyökeresedett szokásait, végül természeti határait tekintve egységes ... A térképen semmiféle akadálya nincs nemzetek egyesítésének: a valóságban azonban más a helyzet, léteznek *beolvaszthatatlan* nemzetek ... Véletlenül megemlítettem neki [Nesselrode grófnak] az itáliai szellemet, melyről pillanatnyilag szó van; ő pedig így válaszolt: » Igen uram; ám ez a szellem súlyos baj, mert felboríthatja az itáliai berendezkedést.«” *Correspondence diplomatique de Jean de Maistre* (J. de Maistre diplomáciai levelezése). II. köt. 7., 8., 21., 25. o. Ugyanebben az évben, 1815-ben Görres azt írta: „Itáliában, akárcsak mindenfelé, a nép nyugtalan; valami nagyszerűt akar, érzelmeket akar, melyek, ha nem is teljesen érthetőek számára, képzeletét felszabadítják, látóhatárát végtelenné tágítják. ... Egyszerű természetes hajlam, hogy egy nép, mely be van zárva természetes határai közé, a széttagoltságból az egyesülés felé törekedjen.” *Werke*. II. köt. 20. o.

áldozni a nemzet eszméjét saját eszményük oltárán, mint a Szent Szövetség az abszolutizmus érdekében. Igaz, hogy Talleyrand Bécsben kijelentette, hogy a lengyel kérdésnek minden más kérdést meg kell előznie, mert Lengyelország feldarabolása az Európa által elszenvedett szörnyűségek egyik első és legfontosabb okának bizonyult. Mégis a dinasztikus érdekek győzedelmeskedtek. A Bécsben képviselt uralkodók mindannyian visszanyerték birtokaikat, kivéve a szász királyt, akit megbüntettek Napóleon iránti hűségéért; azok az államok azonban, amelyekben az uralkodócsaládok nem voltak közvetlenül érdekelve – Lengyelország, Velence és Genova – nem támadhattak föl; még a pápának is nagy nehézségei támadtak, amikor vissza akarta nyerni az egyházi állam északi határvidékét Ausztriától. A Bécsi Kongresszuson az ancien régime által figyelmen kívül hagyott, a forradalomtól és a császárságtól is megtámadott nacionalizmus mindjárt első bemutatkozása után elszenvedte legnagyobb vereségét. Azt az elvet, amit Lengyelország első felosztása hívott életre, amit a forradalom elméletileg alapozott meg, s amit a császárság egy pillanatnyi görcsös erőfeszítésre készített, a restauráció – következményeit tekintve oly messzire ható – tévedése érlelte konzisztens eszmerendszerré, s ezt aztán a későbbiek során Európa fennálló viszonyai tartották életben és igazolták.

A Szent Szövetség kormányai egyforma gondot fordítottak arra, hogy ne csupán a rémisztő forradalmi szellemet hanem a restaurálásuk érdekében segítségükre siető nemzet szellemet is megtörjék. Ausztria, amely semmivel sem volt lekötelezve a nacionalista mozgalomnak, és amely 1809 után sikeresen megakadályozta annak feltámadását, természetesen vezető szerepet játszott e terv végrehajtásában. 1815 végleges rendjének megzavarását, mindenfajta változtatási vagy reformszándékot zendülésként ítélte el. E rendszer a kor pozitív törekvéseit a negatívak segítségével nyomta el. Az ellenállás, amit a restaurációtól Metternich bukásáig eltelt időben élt generáció életében ez kiváltott, s mely újból jelentkezett azon reakció idején, mely Schwarzenberggel vette kezdetét, s Bach

és Manteuffel adminisztrációjával ért véget, a liberalizmus egymással ellentétben álló formáinak különböző kombinációjából eredt. Az a gondolat, hogy a nemzeti követelések minden más jognál előrébbvalóak, a küzdelem egymást követő szakaszaiban fokozatosan emelkedett abba az uralkodó szerepkörbe, melyet ma élvez az elkötelezett forradalmárok köreiben.

Az első szabadságmozgalmat, a dél-európai Carbonarik mozgalmát, semmiféle nemzeti elkötelezettség nem jellemezte, de mind Spanyolországban, mind Itáliában a bonapartisták támogatására számíthatott. A következő években 1813 ellentétes gondolatai kerültek előtérbe, és egy olyan forradalmi mozgalom bontakozott ki a szabadság, a vallás és a nemzet védelmében, amely sok szempontból szemben állt a forradalom eszméjével. Mindezen törekvések egyesültek az ír kérdésben, a görög, belga és lengyel forradalomban. Azok az érzelmek, melyeket Napóleon megsértett, s melyek az ellene lázadókat fűtöttek, a restauráció kormányai ellen is felkelésre serkentettek. Előtte karddal, majd békeszerződésekkel próbálták őket elnyomni. A nemzeti elv persze csak erőt, igazságot nem adhatott e mozgalomnak, mely ennek ellenére – Lengyelország kivételével – minden esetben sikeresnek bizonyult. Ezután egy olyan időszak következett, amelyben aztán tisztán nacionalista gondolattá sekélyesedett, azzal párhuzamosan, hogy az egyenjogúsítás igényét a békeszerződés hatálytalanításáért folytatott agitáció váltotta fel, és a keleti egyház zászlaja alatt kibontakozott a pánszlávizmus és a pánhellenizmus. Ez volt a bécsi rendelkezésekkel szembeni ellenállás harmadik szakasza. A békerendszer azért bizonyult elégtelennek, mert nem tudta kielégíteni sem a nemzeti, sem az alkotmányos törekvéseket, amelyek közül bármelyik a másikkal szembeni biztosítékként szolgálhatott volna, ha nem is a nép, de az erkölcs szemszögéből. A nép először 1813-ban, hódítói ellen kelt föl, legitim uralkodói védelmében. Nem nyugodtak bele, hogy trónbitorlók kormányozzák őket. Az 1825 és 1831 közé eső időszakban elhatározták, hogy nem tűrik tovább az idegenek bűnös uralmát. A francia veze-

tés gyakorta jobb volt annál, aminek helyébe lépett, de másoknak erősebb jogcíme volt az általuk bitorolt hatalomra, és a nemzeti küzdelem először a legitimitációért folytatott harc formáját öltötte. A második szakaszból ez a tényező már hiányzott. A görögöket, belgákat vagy lengyeleket nem hatalmukból kirekesztett uralkodók vezették; a törököket, hollandokat és oroszokat nem trónbitorlökként, hanem elnyomókként támadták – azért, mert rosszul kormányoztak, nem azért, mert egy más fajhoz tartoztak. Aztán eljött az az idő, amikor a szöveg már úgy módosult, hogy a nemzeteket nem kormányozhatják idegenek. Még a legitim módon megszerzett és mérséklettel gyakorolt hatalmat is érvénytelennek nyilvánították. A nemzeti jogok, a valláshoz hasonlóan, az előzőekben is az érvrendszer részét képezték, és fontos fegyverként szolgáltak a szabadságért folytatott küzdelemben, de most a nemzeti elv a legfőbb követeléssé vált, amely önnön létét igazolja, amelynek számára az uralkodók jogai, a nép szabadsága, a vallás védelme ugyan ürügyül szolgálhatnak, de amely ezek híján is minden más, a nemzettől áldozatokat követelő ügynél előbbrevaló.

A nemzeti elv útjának Napóleon után Metternich volt legfőbb egyengetője: mivel a restauráció nacionalizmusellenes jellege Ausztriában vált legszembetűnőbbé, ezért az osztrák kormánnyal szembeni ellenállás során kristályosodott ki a nacionalizmus gondolatrendszere. Napóleon, aki hadaira támaszkodott, s megvetette a morális érvek bevonását a politikába, épp ezek miatt bukott el. Ausztria hasonló hibát követett el itáliai tartományainak kormányzása során. Az Itáliai Királyság egyetlen állammá egyesítette a félsziget egész északi részét. A nemzeti érzelmeket, melyeket a franciák máshol elnyomtak, Itáliában és Lengyelországban épp saját hatalmuk védelme érdekében támogatták. Amikor fordult a hadiszerencse, Ausztria is ezt az új erőt használta föl a franciák ellen, amit épp azok élesztettek föl. Nugent az olaszokhoz intézett proklamációjában arra szólította fel őket, hogy váljanak független nemzetté. Ugyanaz a szellem egymás után különböző urakat szolgált ki, és először a régi államok le-

rombolásához, majd a franciák kiűzéséhez, utána Károly Albert alatt ismét egy új forradalom kirobbanásához járult hozzá. A legellentétebb kormányformák nevében próbálták felhasználni, és minden pártot egymás után hűen ki is szolgált, mert olyan elv, amely mindenkit egyesíteni tudott. Úgy kezdődött, mint az egyik fajnak a másik faj feletti uralma elleni lázadás – ez legenyhébb és legkezdetlegesebb formája. Később ugyanezen elv hívei már minden olyan államot elítéltek, amely több fajt vont felügyelete alá, míg végül olyan teljes és konzisztens elmélet állt össze, amely szerint az állam és a nemzet határainak egybe kell esniük. Ahogy Mill úr megfogalmazta: „a szabad intézmények szükséges feltétele általában, hogy a kormányok határai nagyjából megegyezzenek a nemzetek hatáiraival.”³

E gondolat külsődleges, történeti fejlődését – a homályos törekvéstől a politikai rendszer tartópilléréig – annak az embernek az életútján követhetjük nyomon, aki ezt az eszmét igazi hatóerővé tudta változtatni. Giuseppe Mazzini volt ez az ember. Rájött, hogy a kormányok intézkedéseivel szemben a Carbonari-mozgalom tehetetlen, ezért arra az elhatározásra jutott, hogy gyökeresen átalakítja a liberális mozgalmat, azáltal, hogy a nacionalizmus talajára ülteti. A száműzetés a nacionalizmus bölcsője, ahogy a liberalizmus iskolája az elnyomás; Mazziniben akkor fogant meg az Ifjú Itália eszméje, amikor Marseilles-ben élt menekültként. Ugyanígy a lengyel emigránsok is azért váltak a nemzeti mozgalmak bajnokaivá, mert minden politikai jogot áthat a függetlenség eszméje, ebben minden egyébként meglévő különbözőségük ellenére megegyeznek.

Az 1830-as évek táján az irodalom is hozzájárult a nemzeti eszme kibontakozásához: „Ebben az időben zajlott le a nagy párviadal a romantikus és a klasszikus iskola között” – így Mazzini –, „melyet a szabadság és a tekintélyelvűség hívei közti küzdelemnek is tekinthetünk.”

³*Considerations on Representative Government* (Gondolatok a képviselői kormányzásról). 298. o.

A romantikus iskola Itáliában hitetlen, Németországban katolikus volt; de mind a két helyen ugyanazt a hatást váltotta ki. A romantika támogatta a nemzeti történelem és irodalom iránti érdeklődést: Dante ugyanolyan tekintélynek számított az itáliai demokraták, mint a Bécsben, Münchenben és Berlinben középkori megújulást követelők vezetői között. De sem az emigránsok, sem az új iskola költői és kritikusai nem lehettek hatással a tömegekre. Szeptát alkottak, mely minden népszerűséget, rokonszenvet vagy bátorítást nélkülözött. Olyan összeesküvők voltak, akiket nem közös sérelem, hanem egy elvont eszme hozott közel egymáshoz; s amikor 1834-ben, Savoyában „Egység, Függetlenség, Isten és Emberiség” jelszóval egy felkelés zászlaját próbálták kibontani, a népet ugyancsak meglepték a meghirdetett célok, és közömbösnek mutatkozott akkor is, amikor bukniuk kellett. De Mazzini nem hagyott fel propagandamunkájával, és *Giovine Italia*-ját *Giovine Europa*-vá fejlesztette, 1847-ben pedig megalapította nemzetközi szervezetét, a nemzetek szövetségét. Megnyitó beszédében a következőket mondta: „A népet az egység és a nemzet eszméje járja át... A kormány formája nem internacionális, csakis nemzeti kérdés.”

Az 1848-as forradalom nemzeti célját ugyan nem érte el, de két okból is a nemzeti eszme későbbi győzelmét készítette elő. Az első ezen okok közül az osztrák hatalom itáliai visszaállítása volt. Ez egy minden addiginál energikusabb új központosítást hozott, amely a szabadságnak még az ígéretével sem kecsegtetett. Amíg ez a rendszer fennállt, a jog a nemzeti követelések oldalán állott, melyeket Manin továbbfejlesztett, csiszoltabb formában elevenített fel.

Az osztrák kormány politikája, mely a reakció tíz éve alatt nem tudta az erőszak uralmát jogszerűvé alakítani, és szabad intézmények felállításával megteremteni az állampolgári hűség feltételeit, negatív módon maga is hozzájárult a nacionalizmus elméletének megerősödéséhez. 1859-ben éppen ez fosztotta meg Ferenc Józsefet minden aktív támogatástól és rokonszenvtől, hisz az ő tevékenységében szembetűnőbbek voltak a hibák, mint ellenségei-

nek doktrínáiban. A nacionalizmus kibontakozásának igazi lendületet azonban a demokrácia elvének franciaországi győzelme adott, s az, hogy azt az európai hatalmak is elismerték. Az általános akarat mindenhatóságának demokratikus elve ugyanis magába foglalja a nemzeti eszmét is. „Nehéz elképzelni, egy embercsoport milyen más szabadsággal rendelkezhetne, ha azzal nem, hogy szabadon határozza meg, a különböző embercsoportok közül melyikkel szeretne társulni.”⁴ Ez az a tett, mellyel egy nemzet megalkotja önmagát. Az egységre szükség van ahhoz, hogy kollektív akarat születhessen, de függetlenség is kell ahhoz, hogy ezt érvényre is juttathassák. Az egység és a nemzeti elv még fontosabb kritériuma a népfelség érvényesülésének, mint a királyok trónfosztása vagy a törvények visszavonása. Ez utóbbi önkényességekre nem kerül sor, ha a nép boldog, vagy a király népszerű, de ha egy nemzet, melyet a demokrácia eszménye hat át, következetes, nem engedheti meg, hogy egy része valamely idegen államhoz tartozzék, vagy hogy testét különálló államokra darabolják szét. A nacionalizmus elmélete tehát levezethető a politikai világot megosztó mindkét elvből – a legitimitás elvéből, mely figyelmen kívül hagyja a nemzeti követeléseket, és a forradalomból, mely feltételezi azokat; és ugyanez okból az utóbbi legfontosabb fegyvere a nacionalizmus lehet az előbbivel folytatott küzdelemben.

Amikor a nacionalizmus elméletének külsődleges, szemmel látható fejlődését tekintjük végig, meg kell vizsgálnunk politikai karakterét és valós értékét is. Az abszolútizmus, mely kiváltotta, egyformán tagadja a nemzeti egység demokratikus felfogás szerinti abszolút jogát, és a nemzeti szabadság liberális követelését. Ez a kétféle nemzetfelfogás, melyek közül az egyik a francia, a másik az angol hagyományhoz áll közelebb, csak névleg hasonló, a valóságban a politikai gondolkodás két, egymással ellentétes véglete. Az egyik esetben a nemzeti elv a kollektív akarat megdönthetetlen hatalmán alapul, aminek a

⁴ *u.o.* 296. o.

nemzet egysége szükséges feltétele, s amihez képest minden más hatás másodlagos, minden más kötelezettség jogosulatlan, minden ellenállás önkényes. A nemzet e felfogás szerint ideális egység, amely a fajon alapszik, s mely dacol a külső tényezők módosító hatásával, a hagyománnyal és más meglévő jogokkal. Előbbrevaló az ország lakosainak jogainál és kívánságainál, képzelt egységbe olvasztja szerteágazó érdekeiket: a nacionalizmus magasabbrendű követelése miatt feláldozza az emberek egyéni hajlandóságait és kötelességeit, s hogy önmagát igazolja, szétzúz minden természetes jogot és hagyományos szabadságot.⁵ Abban a pillanatban, hogy egyetlen meghatározott cél válik az állam legfőbb irányítóeszméjévé, legyen bár az egy osztály érdeke, az ország biztonsága vagy hatalma, a legnagyobb szám legnagyobb boldogsága, vagy bármely más spekulatív eszme szolgálata, az állam egy időre elkerülhetetlenül abszolutisztikussá válik. Csak a szabadság megvalósítása követeli meg a közhatalom korlátozását, mert egyedül a szabadság az, amelyből mindenkinek egyformán előnye származik, s amely senkit nem sarkallhat komoly ellenállásra. A nemzeti egység követelését támogatva olyan kormányokat kell megdönteni, amelyeknek nevében nem esett folt, amelyeknek politikája előnyös és méltányos volt, és a polgárokat is arra kell kényszeríteni, hogy olyan hatalmat támogassanak, amelyhez semmilyen szempontból nem kötődnek, s amely gyakorlatilag idegen uralom is lehet. Ehhez az elmélethez csak az abszolút állammal szembeni hasonló ellenérzései révén kapcsolódik az az elképzelés, amely szerint a nemzeti elv az államforma meghatározásának nélkülözhetetlen, *át* nem legfőbb eleme. A különbség lényege, hogy ez utóbbi, elmélet az egyformaság helyett a többféleségre tö-

⁵„A nemzeti függetlenség tudata még általánosabb, s még mélyebben van a népek szívébe vésve, mint az alkotmányos szabadság szeretete. A zsarnokságnak a leginkább alávetett nemzeteket éppoly élénken hatja át ez az érzés, mint a szabad nemzeteket; a legbarbárabb népek éppen annyira, vagy még erősebben átérzik, mint a polgárosult nemzetek.” *L'Italie au Dix-neuvième Siècle* (Itália a tizennyolcadik században). Párizs, 1821.148. o.

rekszik, nem az egységre, hanem a harmóniára; nem önkényesen akar változtatni, hanem gondosan figyelembe veszi a politikai élet fennálló viszonyait; nem egy ideális jövő elvárásainak akar megfelelni, hanem a történelem törvényeinek és eredményeinek. Míg az egység igénye a despotizmus és a forradalom fészkévé teszi a nemzetet, a szabadelvűség az önkormányzat védőbástyájául állítja, és az állam túlzott hatalmával szembeni legfőbb korlátnak tekinti. Azok az egyéni jogok, melyeket az egységnek fel kellene áldozni, a nemzetek szövetségében megőrizhetőek. Semmilyen más hatalmi formáció nem tud a központosság, a korrupció és az abszolutizmus szándékának úgy ellenállni, mint az egy államban lehetséges legnagyobb közösség, amely tagjai jellemvonásait, érdeküket és véleményüket hasonlítóvá teszi, s amely az uralkodó tetteit a megosztott patriotizmus révén befolyásolja. Ha több nemzetnek ugyanaz az uralkodója, az ugyanolyan hatású, mint az egyház államon belüli függetlensége. Biztosítékot jelent az egyeduralom árnyékában oly gyakran virágzó szervilizmussal szemben, azáltal, hogy kiegyensúlyozza az érdekeket, megsokszorozza az egyesülések számát, és az eltérő vélemények lehetővé tételével korlátozza és védi is az alattvalókat. Ugyanígy függetlenségre is nevel azáltal, hogy a közvéleményt látványosan megosztja, s engedi, hogy a hatalmi akarattól elkülönült politikai érzelmek és kötelességfelfogások is megszülethessenek és összetalálkozhatnak. A szabadság sokféleséget eredményez, a sokféleség pedig a szabadság záloga, mert ez biztosítja a szervezettség feltételeit. A törvény azon fejezetei, melyek az emberek közti viszonyait szabályozzák, és a társadalmi életet meghatározzák, a nemzeti szokások változatos termékei a privát társadalom művei. Ezért a különböző nemzetek e törvényei mindig is különbözni fognak egymástól, hisz maguk teremtették, és nem a mindnyájuk felett uralkodó államnak köszönhetik azokat. Az egy államon belüli sokféleség szilárd garanciát jelent az ellen, hogy a kormányzat a mindenkire vonatkozó politikai szférán túlmerészkedve beavatkozzon a társadalmi élet olyan területein, melyeket nem a törvényhozás, hanem a spon-

tán törvények irányítanak. Ez a fajta beavatkozás az abszolutisztikusan uralkodó kormány jellegzetessége, ami minden esetben ellenhatást vált ki, s végül orvoslást nyer. A társadalmi szabadsággal szembeni intolerancia, mely az abszolutizmussal oly természetesen párosul, a nemzeti sokféleségben találja meg ellenszerét – ezt a védelmet egyetlen másfajta erő sem tudja biztosítani. Ha egy állam keretei között több különböző nemzet él együtt, az az állam szabadságának egyszerre próbaköve és legfőbb biztosítéka is. Ugyanakkor a civilizálódás fő eszköze is, s mint ilyen, a természeti rend és gondviselés része, mely magasabb fokú fejlettséget feltételez, mint a modern liberalizmus eszménye: a nemzeti egység.

Különböző nemzetek társulása egy közös államban a civilizált életnek ugyanolyan szükségszerű feltétele, mint az emberek együttélése a társadalomban. Az alacsonyabbrendű fajok fejlődésnek indulnak, mihelyt intellektuálisan felettük álló fajokkal azonos politikai egységbe kerülnek. Kimerült és hanyatló nemzetekbe új életet lehelhet, ha fiatalos életerővel kerülnek kapcsolatba. Még azok a nemzetek is, amelyek a despotizmus demoralizáló hatására vagy a demokrácia anarchikus működése folytán elvesztették szervezőerejüket vagy kormányzóképességüket, feltámadhatnak és újjászülehetnek egy erősebb és még romlatlan faj befolyása alatt. Ez a megtermékenyítő és új életet adó hatás csak akkor érvényesül, ha az egymással kapcsolatba került nemzeteknek közös a kormánya. Csak az állam olvasztótégelyében zajlik le az a fúzió, melynek során az emberiség egyik fele életerejét, tudását és tehetségét megoszthatja a másikkal. Ahol viszont a politikai és nemzeti határok egybeesnek, ott a társadalom fejlődése megtorpan, és a nemzetek olyan állapotba esnek vissza, mint amilyenben azok az emberek leledzenek, akik megtagadják az embertársaikkal való kapcsolattartást. Két nemzet közt meglévő különbség nemcsak a ketjük számára nyújtott előnyökkel járul hozzá az emberiség egyesüléséhez, hanem azáltal is, hogy a társadalmat politikai, vagy nemzeti kötelekekkel egyesíti, minden népben érdeklődést ébreszt szomszédai iránt vagy azért,

mert ugyanannak a kormánynak vannak alávetve, vagy mert ugyanahhoz a fajhoz tartoznak, s így az emberiség, a civilizáció és a vallás érdekeit szolgálja.

A kereszténység örömmel fogadja a fajok keveredését, ahogy a pogányság a nemzetek elkülönülését, mert az igazság univerzális, de a hibák egyediek és különbözőek. Az antik világban bálványimádás és nemzeti érzület szorosán összekapcsolódott, még a Szentírás is ugyanazt a fogalmat használja mindkettőre. Az egyház missziója a nemzeti különbségek leküzdése volt. Hatalmának virágkora akkor köszöntött be, amikor egész Nyugat-Európa ugyanazon törvényeknek engedelmeskedett, minden irodalom ugyanazon a nyelven szólalt meg, és a kereszténység politikai egységét egyetlen tekintély személyesítette meg, szellemi egységét egy egyetem képviselte. Akár az ókori rómaiak, akik hódításaikat úgy teljesítették ki, hogy a leigázott népek isteneit elhurcolták, Nagy Károly a szászok nemzeti ellenállását pogány rítusaik erőszakos felszámolásával törte meg. A középkor végére a germán faj és az egyház közös fellépésének következményeként a nemzetek új rendszere jelent meg és a nemzet újfajta felfogása terjedt el. A természetet a nemzetnek ugyanúgy alárendelték, mint az egyénnek. A kultúra előtti, pogány időkben a nemzetek igencsak éles különbségeket mutattak, nemcsak vallásuk, de szokásaik, nyelvük és jellemvonásaik szerint is. Az új törvény hatására sok mindenben hasonlóvá váltak; azok az ősi korlátok, melyek elválasztották őket egymástól, leomlottak, és a kereszténység által bevezetett önkormányzat új princípiuma lehetővé tette számukra, hogy más fajokkal együtt ugyanazon hatalomnak alávetve éljenek, anélkül, hogy ezzel feltétlenül fel kellett volna adniuk nagy becsben tartott életmódjukat, szokásaikat és törvényeiket. A szabadság új felfogása egy államon belül különböző fajok számára teremtett helyet. A nemzet most már nem az volt, amit a régmúltban jelentett, például egy közös ős leszármazottait vagy egy adott régió múltjának sajátos művét – hiszen ezek csak fizikai és materiális magyarázattal szolgáltak. A nemzet morális és politikai teremtmény, nem csupán a földrajzi

vagy fizikai egység természetes következménye, hanem olyasvalami, ami a történelem során az állam működése révén fejlődött ki. Az államból ered, de nem áll afölött. Egy állam az idők során megteremthet egy nemzetet, de hogy egy nemzet államot alkosson, ez ellentmond a modern civilizáció természetének. A nemzet jogait és hatalmát egy korábbi függetlenség emlékéből nyeri.

Az egyház ilyen szempontból egyetértett a politikai fejlődés irányával, és ahol tudott, fellépett a nemzetek izolációja ellen; emlékeztette azokat egymás iránti kötelezettségeikre, és a hódítást és a feudális investitúrát természetes eszköznek tekintette a barbár és lesüllyedt nemzetek magasabb szintre emelésére. Miközben azonban az egyház soha nem hirdette, hogy a nemzeti függetlenség sérthetetlen lenne a feudális törvény, a öröklési követelések és a végrendelkezések véletlenszerű következményei által, a nemzeti szabadságot mégis az érdekek teljes közössége adta energiával védelmezi az uniformizálással és a központosítással szemben. Mert ugyanaz veszélyezteti mindkettőt: az az állam, mely nem képes tolerálni a különbségeket, és nem képes tiszteletben tartani a különböző fajok eltérő természetét, szükségszerűen be fog avatkozni a vallás belső irányításába is. Lengyelország és Írország felszabadításának és a vallásszabadság kérdésének összefüggése nemcsak a helyi körülmények véletlenszerű egybeesése. Az, hogy a konkordátum nem tudta egyesíteni Ausztria népeit, ugyancsak természetes következménye annak a politikának, amely egyáltalán nem törekedett arra, hogy a tartományok változatosságát és autonómiáját védelmébe vegye, és ahelyett, hogy az egyház függetlenségét erősítette volna meg, különböző szívességek révén inkább megvesztegetését kísérelte meg. A vallásnak a modern történelemben játszott ilyen szerepéből a patriotizmus új meghatározása született meg.

A hazaszeretet természete jól mutatja a nemzet és az állam közti különbséget. Fajunkhoz fűződő kapcsolatunk egyszerűen természeti vagy fizikai eredetű, míg a politikai nemzettel szembeni kötelezettségeink etikaiak. Az előbbi az érzelmek és ösztönök olyan együttese, mely

végtelenül fontos és nagy hatású a vadak életében, de inkább az állati, mint a civilizált élet tartozékai; a másik olyan autoritás, mely törvények révén kormányoz, kötelezettségeket ró az egyénre, a társadalom természetes kapcsolatait az erkölccsel szentesíti és ezáltal morális természetűvé alakítja. A patriotizmus ugyanaz a politikai életben, mint a hit a vallásban, és úgy viszonyul a családi érzelmekhez és a honvágyhoz, mint hit a fanatizmushoz és a babonához. Van ugyan egy olyan oldala, mely a magánélethez és a természethez kapcsolja, hiszen ugyanúgy a családi szeretet fejlettebb formája, ahogy a törzs maga is a család meghosszabbításának tekinthető. De ami valószínű politikai természetét illeti, a patriotizmus azt jelenti, hogy az önfenntartás ösztöne erkölcsi köteletségéretté fejlődött, amely akár az önfeláldozást is megkövetelheti. Az önfenntartás egyszerre ösztön és kötelesség, egyfelől természetes és akaratlan, másfelől erkölcsi kötelesség. Az előbbinek a család az eredménye, az utóbbinak az állam. Ha a nemzet meglehetne az állam nélkül, csak az önfenntartás ösztönének alávetve, nem lenne képes megtagadni semmit önmagától, uralkodni magán, vagy akár föláldozni magát; önmaga ura lenne és önnön létének egyetlen célja. De a politikában olyan erkölcsi célokat valósítanak meg és olyan közcélok elérésére törekcsenek, melyekért a magánérdekeket, sőt olykor még az egyén életét is föl kell áldozni. A politikai élet eredményeként jön létre az igaz patriotizmus nagyszerű bizonyítéka: az, hogy az önzés önfeláldozássá alakul át. Az a fajta kötelességtudat, mely a faj adottsága, még nem különült el teljesen önző ösztöngyökereitől, holott a hazaszeretet, ahogy a szerelem a házasságban, egyszerre materiális és erkölcsi természetű. A patriótának különbséget kell tennie odaadásának e kétféle lehetséges célja vagy oka között. Az a fajta elkötelezettség, mely csak egy országnak szól, annyi, mint az államnak való pusztá engedelmesség – nem más, mint behódolás egy fizikai törvénynek.

Az az ember, aki minden más kötelességénél többre tartja hazáját, ugyanazt a szellemet képviseli, mint aki

minden jogát az államra testálja. Mindketten tagadják, hogy a jogok a hatalomnál előbbrevalóak.

Burke nyelvén szólva létezik egy erkölcsi és politikai ország, amely különbözik a földrajzítól, s amely összeütközésbe kerülhet azzal. Azok a franciák, akik a Konvent ellen fogtak fegyvert, ugyanúgy szerették hazájukat, mint azok az angolok, akik Károly király ellen keltek föl, mert fölismerték, hogy van egy magasztosabb kötelesség is az épp hatalmon lévő uralkodónak való vak engedelmesség-nél. „Bármely Franciaországnak szóló üzenetben, bármely vele való tárgyalási kísérletben, vagy bármely Franciaországot érintő tervben az erkölcsi és politikai értelemben vett országról kell beszélni, nem a földrajziról... Az igazság az, hogy Franciaország meghasonlott önmagával – az erkölcsi Franciaország elvált a földrajzítól. A ház urát elkergették, és a rablók vannak birtokon belül. Ha Franciaország jogi értelemben vett népét keressük, azt, amely a közjog szemében és szándéka szerint korporatíván létezik (a nép olyan társulása ez, amelyik szabadon mérlegel és dönt, amely tárgyalóképes és a következtetéseket is le tudja vonni), akkor azt Flandriában és Németországban, Svájcban, Spanyolországban, Itáliában és Angliában találjuk meg. Ott van most minden királyi herceg, az állam összes rendje, a királyság minden parlamentje... biztos vagyok benne, hogy ha csak feleannyi hasonló társadalmi rangú személy hagyná el ezt az országot, alig maradna valami, amit Anglia népének nevezhetnénk.⁶ Rousseau közel azonos módon határozza meg a különbséget aközött az ország között, amelyhez véletlenül csapódunk, és aközött, amely számunkra az állam politikai funkcióját is betölti. Az *Emile*-ben olvasható egy mondat, amelynek értelme fordításban nehezen adható vissza: „Qui n’a pas une patrie a du moins un pays.”* A politikai gazdaságtanról írt traktátusában pedig azt írja: „Hogyan szeressék az emberek országukat, ha az szá-

⁶ E. Burke: *Remarks on the Policy of the Allies* (Megjegyzések a szövetségesek politikájáról). *Works*. V. köt. 26., 29., 30. o.

* Szó szerint: Akinek nincs hazája, még kevésbé van országa. (A szerk.)

mukra nem jelent többet, mint az idegeneknek, és csak azt adja nekik, amit senkitől sem tud megtagadni?” Ugyanebben az értelemben mondja később: „La patrie ne peut subsister sans la liberté.”⁷

Csak az állam által létrehozott nemzet az, amellyel szemben politikai kötelezettségeink vannak, s ezért ez az egyetlen, amelynek politikai jogai lehetnek. A svájciak etnikailag franciák, olaszok vagy németek; de egyetlen nemzetnek sincs követelése velük szemben, csak a tisztán politikai értelemben vett nemzetnek: Svájcnak. A toszkán vagy a nápolyi állam nemzetet alkotott, de Firenze és Nápoly polgárai egymással nem alkotnak politikai közösséget. Vannak más államok, amelyeknek nem sikerült sem különböző fajokat politikai nemzetként magukba olvasztaniuk, sem egy meghatározott területet leválasztani egy nagyobb nemzetről. Egyfelől Ausztria és Mexikó, másfelől Párma és Baden a példa erre. A civilizáció haladása mit sem törődik az utóbbi államtípussal. Ha integritásukat fenn kívánják tartani, vagy konföderáció keretében vagy családi szövetség által nagyobb hatalmakhoz kell kapcsolódnuk; így persze függetlenségük egy részét is elveszítik. Leggyakrabban elszigetelik és elzárják lakosait, hogy látókörüket szűkítsék, és hogy gondolataik lépéte is eltörpüljön.

A közvélemény ilyen szűkre szabott keretek közt nem tudja fenntartani szabadságát és tisztaságát, és azok az áramlatok, amelyek nagyobb közösségek felől támadnak, végigsöpörnek egy-egy ilyen mesterségesen összezsugorított területen. Kis és homogén populációkban alig van lehetőség a társadalom természetes osztálytagolódására,

⁷[„A haza nem maradhat fenn szabadság nélkül.” – a szerk.] *Oeuvres*. I. köt. 593. 595. II. köt. 717. o. Bossuet egy, a hazaszeretetről szóló igen szép szakaszban politikai szempontból nem határozza meg a kifejezést: „Az emberi társadalom megköveteli, hogy szeressük azt a területet, ahol társainkkal együtt élünk, illetve úgy tekintsünk rá, mint egy anyára, vagy közös dajkára. ... Az ember lényegében úgy érzi, hogy valami erős kötelezettség nehezedik rá, amikor arra gondol, hogy ugyanaz a föld, mely világra hozta, s életében táplálta, halálában majd mélyébe fogadja.” *Politique tirée de l'Écriture Sainte* (Politika a Szentírásból levezetve). *Oeuvres*. X. köt. 317. o.

vagy olyan belső érdekcsoportok kialakulására, melyek az uralkodó hatalmát korlátozni tudnák. A kormány és az alattvalók is kölcsönzött fegyverekkel küzdenek. Az egyiknek a tartalékai, a másiknak a törekvései erednek külső forrásból, és ennek az lesz a következménye, hogy az ország olyan csaták eszközévé és helyszínévé válik, amelyekhez nincs is köze. Ezeknek az államoknak, csak úgy, mint a középkor kisebb közösségeinek, csak akkor lehet céljuk, ha nagyobb államokon belül válaszfalként szolgálnak, és az önkormányzat biztosítékaivá válnak. Egyébként a társadalom fejlődésének gátjai, hisz a haladás feltétele az, hogy egyazon kormányzat alatt több faj keveredjen.

Mexikóban jól látszik azoknak a nemzeti követeléseknek a hiábavalósága, sőt veszélyessége, melyeket nem a politikai hagyományra, hanem kizárólag a fajra alapoznak. Ott a fajokat vérük választja el, anélkül, hogy területenként elkülönülten élnének. Ezért az sem lehetséges, hogy egyesítsék, de az sem, hogy egy szervezett állam egymástól különböző elemeivé tegyék e népeket. Cseppfolyósak, alaktalanok, és elzárkózóak, ezért lehetetlen letelepíteni, vagy politikai intézmények bázisává avatni őket. Az állam – mivel számára használhatatlanok – semmire sem becsüli őket; különleges képességeik, adottságaik, szenvedélyeik és elkötelezettségeik haszon nélkül valók, így azokat tekintetbe se veszik. Szükségszerűen elhanyagolják őket, s emiatt állandó sértettségben élnek. Azt a nehézséget, amit a politikai követelésekkel föllépő, de politikai hatalommal nem rendelkező fajok jelentenek, a keleti világ a kasztok intézményével kerülte el. Ahol csak két fajivan, ott még a rabszolgaság intézménye jelent kibúvót; de amikor a különböző kis államokból álló birodalom különböző területeit más-más faj lakja, ez minden lehetséges kombináció közül a legreménytelibb a szabadság magasán fejlett rendszerének kialakítása szempontjából. Ausztriában két körülmény nehezíti a problémát, s növeli a kérdés jelentőségét. A különböző nemzetek a fejlettség nagyon különböző fokán állnak, és nincs egy sem, mely annyira domináns lenne, hogy a többi maga

mögé utasíthatná, vagy magába olvaszthatná. Épp ezek azok a feltételek, melyek az egy kormány számára elérhető legmagasabb fokú szervezettséghez szükségesek: az intellektuális források lehető legnagyobb bősége; az állandó ösztönzés a haladásra, melyet nemcsak a verseny, de egy fejlettebb nép példája is támogat; az önkormányzat számos meglévő tényezője, melyhez hozzá kell számítani, hogy az állam képtelen kizárólag saját akarata szerint kormányozni; és a helyi szokások és ősi jogok megőrzésének lehető legnagyobb esélye. Egy ilyen országban a szabadság a legfényesebb eredményeket hozhatná, míg a központosítás és az abszolútizmus romboló hatású lenne.

Az Ausztria kormánya előtt álló probléma nagyobb annál, amit Anglia megoldott, azért, mert a nemzeti követeléseket nem lehet figyelmen kívül hagynia. A parlamentáris rendszer ehhez nem elégséges, mivel az már a nép egységét feltételezi. Ezért azokban az országokban, melyeket különböző fajok laknak, nem elégítheti ki a vágyakat, és ennek megfelelően ott a szabadság tökéletlen formájának tekintik. Pedig csak tisztább formájában mutatja meg azokat a különbségeket, melyeket működése során nem vehet figyelembe, és ebből a szempontból folytatja a régi abszolútizmus munkáját, a központosítás új formájának tűnik. Ezért ezekben az országokban a birodalmi parlament hatalmát éppoly féltékenyen kell vigyázni, mint a koronáét, és sok funkcióját a tartományi diétáknak, valamint a helyi hatóságok lefelé épülő szervezetének kell átvennie.

Az államban a nemzeti hovatartozás azért olyan fontos, mert az a politika minőségének alapja. Egy nemzet alkata döntő mértékben meghatározza az állam formáját és vitalitását. Bizonyos politikai habitusok és eszmék meghatározott nemzetekre jellemzőek, és a nemzeti történelem során fokozatosan átalakulnak. Egy olyan nép, mely éppen csak kiemelkedett a barbárság állapotából, vagy amely kimerült egy fényűző civilizáció túlzásaitól, nem tudja önmagát kormányozni; az a nép amely az egyenlőség eszméjének, vagy az abszolút monarchiának az elkötelezettje, nem képes arisztokráciát teremteni: az

a nép pedig, amely idegenkedik a magántulajdon intézményétől, a szabadság elemi feltételét is nélkülözi. Ezek a népek csak egy fejlettebb fajjal való kapcsolat révén válhatnak egy szabad közösség hatékony tagjaivá. E fejlettebb faj hatalma jövőbeli lehetőségeik záloga. Az a rendszer, mely ezeket a tényeket nem veszi figyelembe, és nem támaszkodik a nép karakterére és hajlamára, nem akarja igazán, hogy az emberek saját ügyeiket intézzék, hanem azt szeretné, ha a felsőbb utasítások engedelmes végrehajtói lennének. A nemzeti hovatartozás figyelmen kívül hagyása ezért a politikai szabadság megtagadását jelenti.

A nemzeti jogok legnagyobb ellensége a nacionalizmus modern elmélete. Azáltal, hogy az államot teoretikusan azonosítják a nemzettel, az ugyanezen határok között élő többi nációt gyakorlatilag alávett helyzetbe kényszerítik. Lehetetlenné teszik, hogy az államalkotó, uralkodó nemzettel egyenlők legyenek, mert abban a pillanatban az állam megszűnne nemzeti lenni, s ez létének értelmét kérdőjelezné meg. Ezért attól függően, hogy az a csoport, mely a közösség minden jogát magának vindikálja, a civilizáció és humanitás milyen fokán áll, az alávett fajokat kipusztítja, szolgásgába hajtja, törvényen kívül helyezi vagy függőségbe taszítja.

Ha elfogadjuk, hogy a civil társadalom célja a szabadság biztosítása annak érdekében, hogy erkölcsi kötelességeinknek eleget tehessünk, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy alapjában véve azok az államok a legtökéletesebbek, melyek – mint a Brit vagy az Osztrák Birodalom – elnyomás nélkül tudnak magukba fogadni több különböző nemzetet. Azok, amelyekre a fajok keveredése nem jellemző, nem tökéletesek, és azok, amelyekben az együttélés hatása már nem érzékelhető, elöregedtek. Az az állam, mely nem képes különböző fajok követelését kielégíteni, maga fölött mond ítéletet; az az állam, mely azon igyekszik, hogy semlegesítse, magába olvassza, vagy elűzze őket, saját életerejének forrását pusztítja; az az állam, mely nem fogadja be őket, az önkormányzat legfontosabb feltételétől fosztja meg magát. A nacionalizmus

elmélete ezért történelmi visszalépésnek tekinthető. A forradalom legfejlettebb formája, és hatalmát meg kell őriznie a forradalmi időszak végéig, melynek eljövételét hirdeti. Nagy történelmi jelentősége mégis két okban keresendő.

Először is: kímélatermészetű. Az az állapot, melyet célul tűz maga elé, elérhetetlen. Mivel a nacionalizmus célja soha ki nem elégíthető, és ki nem meríthető, mindig újra előtérbe kerül, megakadályozva, hogy a kormány valaha is visszakerülhessen abba a helyzetbe, amelyben a nacionalizmus létrejött. A veszély túlzottan fenyegető, s az emberi tudat feletti hatalma túl nagy ahhoz, hogy bármely rendszer, mely a nemzeti alapon való ellenállást elfogadja, sokáig fennmaradjon. Ezért szükségszerűen hozzájárul annak eléréséhez, amit elméletben elítél - ahhoz, hogy különböző nemzetek egy független közösség tagjaként legyenek szabadok. Ezt a célt egyetlen más erő sem szolgálja ilyen hathatósan; mert a nacionalizmus képes kiigazítani az abszolút monarchiát, a demokráciát, az alkotmányosságot, s a mindháromra jellemző központosítást is. Sem a monarchikus, sem a forradalmi, sem a parlamenti rendszer nem tudná ezt elérni; és a nacionalizmus kivételével mindazon eszmék, melyekért a múltban tömegek lelkesedtek, e szempontból hatástalanok.

Másodszor: a nacionalista elmélet a forradalmi doktrína végét és lehetőségeinek kimerülését jelzi. Azáltal, hogy a nemzet jogainak elsőbbségét hirdeti, a demokratikus egyenlőség rendszere saját szélsőséges határain is túljut, és saját magával is ellentétbe kerül. A forradalom demokratikus és nacionalista szakasza közé esett a szocializmus, mely az abszurditásig vitte az elvek következményeit. De aztán az a szakasz véget ért. A forradalom túlélte saját szülőit, és volt még egy további eredménye is. A nacionalizmus fejlettebb a szocializmusnál, mert még önkényesebb. A szociális elmélet az egyén létét szeretné biztosítani látni, ha már a modern társadalom a munkás vállára oly szörnyű terheket rak. Ez nem csupán az egyenlőség elvének továbbfejlesztése, hanem menedék az igazi nyomorúság és éhezés elől. Bármilyen félresikerült

is az eredmény, követelése, hogy a szegényt mentse meg a pusztulástól, jogos volt; és ha az állam szabadságát fel is áldozták az egyén biztonságáért, a közvetlen célt – legalábbis elméletben – elérték. De a nacionalizmus nem a szabadságot vagy a prosperitást célozza, inkább feláldozza azokat, hogy a nemzet váljék az állam keretivé és mértékévé. Pályáját anyagi és erkölcsi romlás kíséri, csak azért, hogy egy vadonatúj agyszülemény az isteni mű és az emberiség érdekei fölé emelkedhessen. Nincs olyan változást követelő elv, olyan elképzelhető politikai spekuláció, mely egyetemesebb igényű, rombolóbb és önkényesebb lenne, mint ez. A demokrácia eleven cáfolata, mert a népakarat megvalósítása elé korlátokat állít, és egy magasabb eszmével helyettesíti. Megakadályozza nemcsak az állam felosztását, de terjeszkedését is, megakadályozza, hogy a háborúnak hódítás révén véget lehessen vetni, és hogy a békének biztosítéka legyen. Így, miután az egyéni akaratot a kollektív alá rendeli, a forradalmi rendszer a kollektív akaratot is tőle független, minden törvényt tagadó, véletlen kormányozta erőknek szolgáltatja ki.

Ezért, noha a nacionalizmus elmélete abszurdabb és bűnösebb, mint a szocializmusé, fontos missziót tölt be a világban: két olyan erő végső konfliktusát és ezért bukását jelzi, melyek a polgári szabadság legelkeseredettebb ellenfelei – az abszolút monarchiáét és a forradalomét.

(Ford.: Horkay Hörcher Ferenc)